գութեան համէ: Ուրեմն ամեն մինը հետևելով իր համոզմունքին և ազատ խղճմտանքին միայ մի և նոյն եկեղեցու մէջ, որի գլուխն Քրիստոս է և ամեն մի քրիստոնեայի համար նոյնը: Եթէ առաքեալը այսօր տեսնէր Քրիստոսի մի եկեղեցին հազար և մինի բաժանված և ցաւալին է մի եկեղեցին միւսին ատելիս և մինչև անգամ ամբիոններից նզովք կարդալիս, պիտի դառն արտասունքով լաց լինէր և ասէր. «Միթէ մենք քրիստոնեաներս շատ քրիստոսներ և շատ աստուածներ ունենք, այնպէս որ ամեն մի եկեղեցի մի ջոկ Քրիստոս է պաշտում: Միթէ չէինք կարող միալ մի և նոյն եկեղեցու մէջ և ունենալ ամեն մինը իր համոզմունքը, ինչպէս արին Հռոմ բնակվող վերոյիշեալ քրիստոնեաներին:» Զարմանալին սա է, որ այժմ գոնէ մի ազգութիւն էլ չէ կազմում մի ամբողջ եկեղեցի: Աւելի դժուար էր այն ժամանակ հրէից և ազգով հռոմայեցի քրիստոնեաների համար տարբեր համոզմունքով մի և նոյն եկեղեցու մէջ միալ, պատկանելով զանազան ազգութեան, քան թէ այսօր մի ազգի համոզմունքով տարբեր անդամների համար, որը աւելի լուսաւորված է քան թէ այն ժամանակվայ ազգերը: Հիմայ կը հարցնէի ապա ինչու շատերը իրանց համոզմունքը փոխում են, ստիպվում են կամ մի նոր եկեղեցի կազմելու, կամ թէ ուրիշի ծոցը անցնել: Սրա պատճառները երկու են: Նախ հոգևոր հովիւների իրանց հօտի փրկութեանը վերաբերեալ անհոգութիւնը, որ կապելով Քրիստոսի ոչխարները հոր և ցամաք քարի վրա, չեն կամենում արածացնել նրանց աւետարանի մաքուր մարգագետնի մէջ, բայց ինչ որ վերաբերում է նրանց բուրդը խուզելուն ու կաթը կթելուն, սրանց մէջ ժիր են և արի, այս հովուութիւնը իրանց համար աշխատանաց դուռն շինած վարձկաններ են և անտարբեր դէպի իրանց սուրբ պարտականութիւնը, իսկ երբ մի խեղճը այդ հօտի մէջ, զգալով իր հոգևոր սովը, ստիպվում է ինքը իր համար սուրբ գրքի մէջ ճարակ որոնել, այն ժամանակ բարկանում են վարձկան հովիւներն և հազար ու մի տեսակ հնարներ գործ են դնում իրանց կարծիքով իրանց մոլորեալ ոչխարը յիշեալ մարգագետնից վեր առնել և կրկին այն առաջվայ հոր և ցամաք տեղը բերել և կապել, որ ճշտիւ կատարեն իրանց վրա այն ասածը, թէ «իրանք չեն մտնում Աստուծու թագաւորութիւնը և ուրիշին էլ չեն թողնում մտնելու:» Միւս պատճառն եկեղեցու մեծամասնութենից կրած հալածանքն է, որ ստիպում է նրանց հեռանալ իրանց մայրենի եկեղեցուց:

Ով որ լաւ նամախու հայ-աւետարանականների կենսագրութիւնը, նա պարզ կը տեսնէ այդ երկու պատճառները, որ ստիպեցին նրանց օտար եկեղեցու գիրկը դիմելու: Բայց թէ բողոքական հայերը մարմնաւոր շահերի կամ քաղաքականութեան համար են կրօնափոխ լինում, ինչպէս կարդում ենք երբեմն լրագիրների մէջ, սա անխիղճ զրպարտութիւն է: Ճշմարիտ է աւետարանական հայերն քանի որ լուսաւորչական եկեղեցու մէջ էին գտնվում, անտարբեր էին դէպի իրանց հոգևորականները, վարժապետները, և հենց իսկ աղքատները, այսինքն անհոգ էին նրանց պիտոյքների համար, բայց այսօր նրանք առատաձեռն են դէպի իրանց հոգևորականները, ուսուցիչներն ու աղքատները, բոլն իսկ իրանց քսակից. առաջ մի լումայ չը տուողն այժմ մեծ զոհաբերութիւն է անում այդ նպատակի համար: Ինչ է այդ մեծ յեղափոխութեան պատճառն մի և նոյն անձերի մէջ. պիտի ասեմ, որ նա Աստուծու խօսքի կենդանի քարոզութիւն է, որ կակղացնում է քարացած սրտերն, գթած և ողորմած է շինում անգութը, առատաձեռն է շինում ժլատը և ճանաչացնում ամեն մի քրիստոնեային իր սուրբ պարտականութիւնը: «Որում հարկ հարկ, որում պատիւ—պատիւ:» Քրիստոսը իր մի առակում եկեղեցին նմանացնում է ծովի, ուր կան շատ լաւ և վատ ձկներ, այնպէս էլ եղել են և կան այսօր եկեղեցու մէջ լաւ և վատ քրիստոնեաներ, ուստի երբ տեսնես մի հայ բողոքական կամ կաթոլիկ ծաղրում է լուսաւորչական եկեղեցին, ուրախանում է և թեթևաբար ծիծաղում նրա հոգևորականների պակասութեան վրա, կամ մի լուսաւորչական ատում է և հալածում մի հայ բողոքական կամ կաթոլիկ նրա տարբեր կրօնական համոզմունքների համար,—մի զարմանար, սա բնական է. առանց այդպիսիների անկարելի է եկեղեցի լինել այս յանցաւոր տան մէջ, երկրագնդիս վրա, միայն թէ մի վտանգից զգուշանանք՝ որ «Թացը չորի կրակով չայրենք» մեր յանցանքը բոլորին չը վերաբերենք, իմացած լինենք որ այդպիսիքը Քրիստոսի եկեղեցու միջի խշամբռտներն են, որ նրա արտօնութենից մասն և բաժին չունեն. դրանք թէև քրիստոնեայ էլ կոչվեն, այսու ամենայնիւ Քրիստոսի հոգուց զուրկ են, քանզի եթէ նրանք ողորմածասիրտ սամարեցու հոգի ունենային, եղբօր կամ ուրիշ եկեղեցու պակասութեան վրա չէին ծիծաղի, այլ լաց կը լինէին, իբար չէին հալածի, այլ ներողամիտ կը լինէին: Մի լուսաւորչական հայհոյում և հալածում է մի բողոքական կամ կաթոլիկ հայ նրա կրօնափոխութեան համար, կարծելով որ սորանով եկեղեցու մեծ օգուտ տուած է և Աստուած էլ հաւանում է նրա արածը, բայց չէ մտածում, որ Աստուած հայհոյողի և հալածողի բարեկամ չէ, մի այդպիսի պաշտօնը նրա առաջև պիղծ է և զզուելի: Մի հայ-բողոքական էլ կիսատ պռատ լսելով Աստուծու խօսքը կազմում է իր համար մի տեսակ համոզմունք այս է «մի մտենար, մի ճաշակեր, համը մի առներ», ինչպէս թէ մի խեղճ գիւղական պառաւ կին պաս չորեքշաբթի կամ ուրբաթ օրը յանկարծ անզգուշութեամբ պանրի կտորը բերանը դնէ, յետոյ տասն անգամ ափսոսէ իր պաս ուտելուն համար, բայց մի և նոյն ժամանակ առանց խղճմտանքի խայթոցի մինի արտիցն սալ գողանայ, միւսի ցանքը քանդէ, որ կրակ անէ, եփէ ուտէ և իր Աստուծու համար հաճելի պասը պահէ. Այդպէս էլ դու ես, բողոքական եղբայր, երբ ուշք դարձնել ես քրիստոնէութեան գրքի մանր մունր բաների վրա և նա որ ամենահարկաւորն է զանց ես անում. գրքի ինքն իրան անմեղ բաներից քեզ զրկում ես, բայց ծաղր անելը, քեզ ուրիշից աւելի արդար, բանիմաց կարծելը և սրանց հետ էլ ուրիշ կոպիտ արատներ մեղք չես համարում, այն «մժուկն քամում ես և ուղտերն կլանում» Հէնց ձեր պէտներն են, որ հայ-բողոքականների մեծամասնութեան անունը ուրիշների առաջև վատ են հանում և ձեր պէտներն են, որոնց համար այսօր յանդիմանութիւն ենք ստանում և ամօթ կրում: Լսում ենք, թէև աչօք չեմ տեսել, որ եղել են անհամներ հայ-բողոքականներից, որոնք իրանց մօտ ազգականի կամ սիրելի բարեկամի դագաղը լուսաւորչական եկեղեցու մէջ դրած ժամանակ չեն կամեցել ներս մտնել իրանց սիրելին յուղարկաւորութեան վերջի պարտքը կատարելու: Երևի դուք մտածում էք, բողոքական եղբայրներ, որ այնտեղ շատ բաներ կան, որոնք ձեր խղճին և համոզմունքին դէմ են, վասնորոյ այնտեղ մտանելն քրիստոնէութեանդ վնաս էք համարում. ես տեսնում եմ, որ դուք ձեր խղճի գերին էք, ուստի ձեզ յանդիմանելու փոխարէն հարկաւոր է ցաւել և խղճալ ձեզ վրա, քանզի դուք հասկացողութեան մէջ շատ տկար էք և աւետարանի գիտութենից էլ զուրկ Սակէք խնդրեմ, դուք այնքան լաւ քրիստոնեա գարձաք, որ Քրիստոսից էլ մի քանի քայլ անցաք, որը իր սրբութեանը պակասութիւն չը համարեց, ինչպէս տեսնում ենք նրան տասն և երկոտասանական հասակում և յետոյ էլ, աւելորդապաշտութենով մեջը հրէից տաճարի մէջ նստած և մողաւորների հետ քաղցրութեամբ, մարդասիրութեամբ խօսելիս: Տեսէք և առաքեալներին, որոնք ոչ թէ միայն յիշեալ տաճարն էին մտնում, այլ կռատուններն անգամ: Ես յուսով եմ թէ լուսաւորչական, թէ բողոքական և թէ կաթօլիկ հա քրիստոնեայ բանիմաց արիւնակից եղբայրները տեսնելով անհատի պակասութիւնը չը վրդովեն և սրտներն իրարից յետ չը պաղեն և մինի պակասութիւնը տեսնելով եկեղեցու մեծամասնութեան վրա վատ գաղափարներ չը կազմեն, որ մէ գուցէ մեր վրա կատարվի այն ասածը թէ «հայրերն ագոխ կերան, իսկ որդիների ատամներն առան:» Ես, ինչպէս «Մշակ» լրագրի այս տարուայ 135 համարում բանասիրական մասնի մէջ զետեղած յօդուածիս մէջ գրած եմ, նոյնը կրկնում եմ և այստեղ. որ մեր ազգը տակաւին զարգացած չէ, կամ լաւ է ասել ազգի մեծամասնութիւնը զուրկ է լուսաւորութիւնից, վասնորոյ ազգիս մէջ բարոյականապէս չը զարգացածներից միշտ պակասութիւն սպասել կարելի է, որ դաւանութեան էլ պատկանէին նրանք: Ուստի որքան ազգի մեծամասնութեան կրթութիւնը ուշանում է, այնքան էլ այլադաւան հայ եղբայրների միութիւնը յետաձգվում է: Սա է, որի վրա ազգի մէջ գտնվող բանիմացները, նրա օգուտը որոնող և ապագայ սերունդի երջանկութիւնը իրանց աչքի առաջ ունեցողները մի առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնեն: Մեր զաւակներին պէտք է դաստիարակել ոչ թէ հին և փտած գաղափարներով, իմաստակ կամ անբարոյական վարժապետների ձեռով, այլ բարեբարոյ, լուսաւորված և ֆանատիկոսութիւնից ազատ ուսուցիչների ձեռով, որ հաստատ հիմն դնվի այն նախանձելի միութեանը, որին յուսով ենք պիտի արժանանայ մեր ապագայ սերունդը:

Է. Փիրուզաղեանց

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ

—

3 սեպտեմբերի

«Մշակը» շատ անգամ է յայտնել այն ցաւալի իրողութիւնը, որ մեր մէջ, եթէ մի լրագիր մի նոր միտք է յայտնում, մի նոր առաջարկութիւն է անում, ցանկանալով, որ այդ միտքը իրագործվի, այդ ժամանակ հարկաւոր է, որ խմբագիրը կամ նորա աշխատակիցներից մէկը, իրանք առաջ ընկնեն և անձամբ օրինակ տան ուրիշներին, որ նրանք էլ տեղից շարժվեն և մի բան կատարեն:

Այսպիսի աններելի անտարբերութիւն դէպի նոր մտքեր էլի մի կերպ հասկանալի կը լինէր, եթէ նա նշմարվէր միայն անուս, անկիրթ մարդիկների և ժողովրդի խաւար դասակարգերի մէջ: Բայց ցաւալին այն է, որ նոյնը պատահում է և մեր ինտելիգենցիայի և գլխաւորապէս ուսանողների մէջ: «Մշակ» լրագիրը նախ խմբագրի բերանով, յետոյ իր աշխատակից պ. պ. Մէլիքզադէի և Գր. Նիկողոսեանի յօդուածներով քանիցս անգամ յանդիմանեց հայ ուսանողներին, որ անցնելով իրանց պարապ ժամերը թղթախաղի և զանազան զուարճութիւնների մէջ, նրանք չեն ուզում մի րոպէ անգամ իրանց ժամանակից զոհել ազգի օգտին: Պ. Մէլիքզադէի կծու, բայց միանգամայն իրաւացի խօսքերից Մօսկվայի ուսանողները այնքան նեղացան, որ քիչ էր մնացել իրանց ընկերներից մի խումբ ուղարկէին Թիֆլիս պատուելի հեղինակին նախատելու համար.... Վերջ ի վերջո ինչ եղաւ. այդ ուսանողները իրանք արդարացրին բոլորը, ինչ որ գրված էր նրանց մասին: Որովհետև այն ժամանակ, երբ եւրօպական պետութիւնները հաւաքական ծանուցագիր տուին Բ. Դրան և երբ հայոց հարցը յետ մնալով, միանգամայն մոռացութեան մէջ պիտի ընկնէր, ծաղրանք և կատակներ յարուցանելով մեր դէմ օտարների կողմից,—այդ ժամանակ մի ուսանող չը գտնվեցաւ, որ գոնէ մամուլի մէջ հայոց դատը պաշտպանէր: Դարձեալ «Մշակի խմբագրութիւնը» ուղարկեց իր տաղանդաւոր աշխատակցին ***-ին Ս. Պետերբուրգ, որը այստեղ ռուս լրագիրների մէջ մասնակցելով, մեծ լոյս սփռեց հայերի և հետևապէս հայկական խնդրի վրա, որը ռուսաստանցիների համար բաւական մթութեան մէջ էր: Մինչև այդ ժամանակ հայ ուսանողները ինչ էին շինում, ինչու չը մտածեցին այդ մասին: Եթէ իրանք գրելու շնորք չունէին, գոնէ թարգմանութիւններ անէին հայ լրագիրներից: Ահա իրանց աչքերով տեսան, որ մի մարդու շնորհիւ, փոքր ժամանակվայ մէջ, ռուս մամուլը իր կարծիքը փոխեց հայերի վերաբերութեամբ, սկսեցան աւելի նպաստաւոր յօդուածներ տպվել, այն ևս այնպիսի ռուս թերթերի մէջ, որոնք հայոց վրա խօսելիս միշտ սառնութեամբ էին վերաբերվում: Հիմայ այդ լրագիրները ամբողջ առաջնորդող յօդուածներ են նուիրում հայոց պաշտպանութեան համար: Ի հարկէ ես չեմ խօսում «Голос»-ի մասին, որը միշտ համակրել է հայերին: Տեսնք, պարոն ուսանողներ, թէ ինչ կարող է անել մի հատ մարդ մի երկու ամսվայ ընթացքում: Այժմ թող թոյլ տրվի մեզ հարցնել՝ ինչու այդ կարևոր բանը չէին անում և հիմայ էլ չեն անում 500 ուսանողները, որոնք թափված են Ռուսաստանի զանազան համալսարաններում: Չէ որ նրանք երեսուն տարուց աւել է վառում են գրքերի մէջ. էլ որ ժամանակի համար է պահված նրանց գիտութիւնը: Մանաւանդ Մօսկվայի 150 ուսանողների մէջ սակաւաթիւ են այն երիտասարդները, որոնք գոնէ հայոց լրագիրներից թարգմանէին և օտարներին մեզ հետ ծանօթացնէին: Ինչու ուրեմն նրանք այնչափ վիրաւորվում են, երբ նրանց աչքին ասում են դառն ճշմարտութիւնը: Հայ ուսանողը հէնց որ համալսարան մըտաւ, միայն խօսել, ուտել, փքվել գիտէ և անուսների առաջ իրան գիտնական ձևացնել, իսկ մի կարևոր և ծանր գործի մէջ նա ձեռքը ծոցը կը դնէ ու կը լռէ: Եհ, ինչ եղաւ եղաւ. եթէ մինչև այսօր հայ ուսանողները քնած են եղել և չեն ճանաչել իրանց պարտաւորութիւնը, գոնէ այսուհետև նրանք թող քաւեն իրանց հին մեղքերը... Թող ուսանողները սկսեն գործել, մանաւանդ որ լսում ենք թէ «Մշակի» համակրելի աշխատակիցը մտադիր է շուտով թողնել Ս. Պետերբուրգը: Նա հարթեց ձեր առջև, պ. պ. ուսանողներ, ճանապարհը, իսկ դուք հետևեցէք...

Խ. Միքեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 5 սեպտեմբերի

Կարդալով «Մշակի» 144 և 150 համարներում քաղաքիս ս. Կարապետ և Բեթղեհէմ թաղերի անմաքրութեան մասին, ես ևս պարտք համարեցի այս քանի մի շարք նամակովս քաղաքային վարչութեան ուշադրութիւնը դարձնել և Զուղուրեթի Նիկօլաևսկայա կոչված փողոցի անմաքրութեան վրա:

Վերոյիշեալ փողոցը իր մեծութեամբ Զուղուրեթի ամենաառաջին փողոցը լինելով, իր կեղտոտութեամբ և յաճախակի պատահող աւազակութիւններով ևս նշանաւոր է:

Ահա թէ ինչու.

Գուցէ դեռ «Մշակի» ընթերցողները յիշելիս լինեն մայիսվայ հեղեղից Վարօնինի տան առաջ անմաքրութեան խողովակի քանդվելը և նոյն տեղում մի ռուս հիւանի խեղդվելը. ահա մինչև այս օրն էլ այդ խողովակը նոյն դրութեան մէջ է մընում և դեռ ամեն անգամ անձրև գալու ժամանակ աւելի ևս մեծանում է: Այդ պատառուածքի պատճառով վերոյիշեալ փողոցը կատարեալ աղբանոց և հասարակաց արտաքնոց է դառել: Ինչեր ասես չեն անում այդտեղ. սատկած մեռներից, կատուից սկսած մինչև սատկած շուն կը ճարվի այդ պատառուածքում: Գալով դրանցից առաջացած գարշահոտութեանը՝ ես լռում եմ (ինչ օգուտ, որ քաղաքիս սպանդանոցը Նավթլուխ են տեղափոխել:) Թէև երբեմն երբեմն, ժամանակաւորապէս ազատվում ենք այդ գարշահոտութիւնից՝ այդ լինում է բնութեան շնորհիւ,—այն է՝ յորդ անձրևներից առաջացած հեղեղներից, որ երբեմն մաքրում են վերոյիշեալ փոսը աղտեղութիւններից: Բայց այդ ևս արժան չէ նստում մեզ, որովհետև վերջին անձրևից գոյացած հեղեղին դարձեալ մի 8 տարեկան երեխայ պիտի զոհվէր, եթէ փոքր ինչ՝ուշ էին հասել օգնութեան:

Վերը յիշեցի, որ այս փողոցը գողութիւնից ևս զուրկ չէ: Այո, այդ հաստատվում է նրանով, որ մի ամսուայ մէջ նոյն փողոցում մի տուն, մի մրգավաճառի և մի մանրունք ծախողի խանութ կողոպտեցան: Պատճառն այն էր, որ ցերեկով այդ փողոցում կարելի է տեսնել տասնից աւելի թափառող տասնապետներ, բայց գիշերով ոչ մէկին չես գտնի: Չը գիտեմ արդեօք ինչին վերաբերել այդ....

Նամակս վերջացնելու վրա էի, երբ նկատեցի մի րոպէի մէջ մի թուրք խոզարարի խանութը մարդիկներով լցվեցաւ. տօլմա ու փլաւի պղինձները զարկում էին օգնութիւն կանչող խոզարարի գլխին և խանութի մէջ գտնված կարասները փշրտում էին, իսկ մէկն էլ խանջալը ձեռքին սպառնալիք էր կարդում: Այդ վերջինն էր մի երիտասարդ վրացի տասնապետ, որ մի կօկարդաւոր չինովնիկի հետ խոզարարի խանութում լաւ ճաշելուց ու խմելուց յետոյ, կամենում էին առանց կոպէկ վճարելու հեռանալ:

Գր. Խօջամիրեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Սանահին, 20 օգոստոսի

Սանահնում կից Որնակ գիւղի բնակիչները շատ վաղուց զրկված էին պարզ, մաքուր և առատ ջրից. ունէին մի փոքրիկ առուակ, որ ամառը գրեթէ ցամաքում էր շոգից, իսկ ձմեռը փակվում էր ջրի ընթացքը: Որնակայ բնակիչների խնդրից 1876 թւին եկաւ ինձ տեսութիւն իմ մօրեղբօր աղջիկը՝ Լօրիս-Մէլիքեանց Մանեայ կոյսը և տեսնելով գիւղացւոց այս թշուառ դրութիւնը, կամեցաւ օգնել նրանց: Ուստի գիւղից 250 սաժէն հեռաւորութիւնից ջուր բերել տուաւ, գիւղի մէջ հինել տուաւ մի աւազան ջրային խողովակներով, որից օգտվում են թէ մարդիկ և թէ անասունք և շինութեան վերահսկողութիւնը յանձնեց ինձ: Աղբիւրի ճակատին գրուած է իր յիշատակը:

Պատուական լրագրիդ միջոցաւ բարեհաճեցէք գիւղի բնակիչների շնորհակալութիւնը մատուցանել հրապարակաւ յիշեալ բարեգործ կուսին ի քաջալերութիւն:

Իշխանուհի Քալինկայ Արղութեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Երկուշաբթի օր ուղարկեցինք Կ. Պօլիս պ. Խուպեսերեանի ձեռքով 900 րուբլ, որ հաւաքված էր մեզ մօտ յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան: Այդ գումարը այժմ կը յատկացվի Կ. Պօլսի նոր կազմված «Միացեալ ընկերութեանը:»

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են, որ մի հափշտակ պատանի հրացանով սպանեց իր հօրը, որը հակառա-

կում էր որդու կամրին: Ասում են, որ սպանվածը իր պատանեկութեան հասակում նոյնպէս է վարվել իր հօր հետ:

—

Մեզ գրում են ՇՈՒՇՈՒՑ, որ քաղաքից ոչ այնքան հեռու գտնվեցաւ մի հայ երիտասարդի դիակ, որին սպանել և քարաժայռից ցած էին գլորել: Չարագործները յայտնի չեն:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Новое Время» լրագրի թղթակիցը գրում է Կ. Պօլսից հետևեալը:

Մի քանի օր սրանից առաջ Հայոց պատրիարք Ներսէս Գօշենի մօտ էր և ասաց նրան բառ առ բառ հետևեալը:

—Վախենում եմ, որ նշանաւոր քաղաքական աշխատանքները Չերնօգօրիայի և Յունաստանի վերաբերութեամբ մոռացնել տան անգլիական քաղաքագէտներին հայկական խնդիրը:

Գօշեն պատասխանեց.—Կարող եմ ձեզ հաւատացնել, որ հայերը մոռացված չեն լինի: Նրանցով շատ են զբաղվում և հայերը սպասելով ոչինչ չեն կորցնում, որովհետև վճռված է բարելաւել նրանց վիճակը:

Հայոց պատրիարքը վերադառնալով այդ տեսութենից, ասաց իր բարեկամներին, որ այն ժամանակից, ինչ նա գործ ունի քաղաքագէտների հետ, նրանցից ոչ մէկը պատրիարքի հետ այդպէս բաց և հանգստացնող կերպով չէ խօսել: Հայերը իսկոյն աշխատեցին պատուաւոր ընդունելութիւն անել Էրզրումի անգլիական հիւպատոս մայոր Տրօտտըրին: Նրան ճաշերի էին հրաւիրում և առհասարակ որքան կարող էին պատւում էին: Տրօտտըր այցելեց հայոց պատրիարքին և նրանց մէջ հետևեալ խօսակցութիւնը պատահեց:

Տրօտտըր. Ես տեսայ Գօշենի մօտ պատրիարքարանից դեսպաններին յանձնած ստատիստիկան: Ես ինքս թուանշաններ էի հաւաքում և գտնում եմ, որ ձեր աշխատանքը համեմատ է իմ աշխատանքին, այնուամենայնիւ ձեր թուանշաններից մի քանիսը ինձ երևում են իսկականից մեծ, միւսները փոքր:

Հայոց պատրիարք. Ստատիստիկան կազմելու ժամանակ մենք աշխատում էինք հայ ազգաբնակութեան թիւը փոքրացնել և մահմեականներին maximum ցոյց տալ:

Տրօտտըր. Ես այցելեցի Փոքր-Ասիայի գրեթէ բոլոր տեղերը: Իմ փորձառութենից ես հաւատացած էի, որ ամեն տեղ լաւ ընդունելութիւն կը գտնեմ: Որտեղ ես գնում էի, ազգաբնակութիւնը ինձ տալիս էր բողոքագրեր վարչութեան և բարձր դասի հալածանքների դէմ: Մի տեղ չը կար, որ այդպիսի բողոքագիր չը տային: Իմ կարծիքով Փոքր-Ասիայի վարչութիւնը պէտք է ապակենտրոնացնել ամենամեծ չափերով:

Հայոց պատրիարք. Աւելի լաւ չէր լինի, եթէ մենք անգլիացի գլխաւոր-նահանգապետ ունենայինք:

Տրօտտըր. Չեմ կարծում, որ այդ միտքը գործնական լինի, որովհետև Ռուսաստանը չի համաձայնի այդ առաջարկութեան հետ:

Պատրիարք. Իսկ եթէ մենք հայ գլխաւոր-նահանգապետ ընտրէինք:

Տրօտտըր. Այդ միտքն էլ վիճելի է: Առաջինը դժուար է համոզել Բ. Դրանը, երկրորդ, եթէ մինչև անգամ նա ստիպված լինի համաձայնել, անդադար կխնդրմագրէ հայ նահանգապետին, բացի այդ դուցէ թիւրքերը չեն կամենայ նրան հպատակվել:

Պատրիարք. Ինչ կարծիքի էք հայերի մասին:

Տրօտտըր. Ես նրանց չափազանց գործունեայ և առաջադիմութեան համար ընդունակ ցեղ եմ համարում: Իմ ճանապարհորդութիւնների ժամանակ ես տեսել եմ աղաղին հողեր մշակող հայերին, մինչդեռ քիւրդերը մի կտոր, միայն ապրելու համար բաւականացուցիչ հող են մշակում: Մի անգամ դրա մասին ես խօսեցի քիւրդ գիւղացու հետ և նա ինձ ասաց. «Մենք բաւականանում ենք նրանով, ինչ որ անհրաժեշտ է, մինչդեռ հայերը իրանց դաշտերի չուրջը եղած բոլոր հողերը մշակում են, որպէս զի պարապ չը մնան»: Քիւրդի այսպիսի վկայութիւնը զարմացրեց ինձ: Զարգացման կողմից ոչինչ համեմատութիւն չը կայ քիւրդերի և հայերի մէջ: Ես քիւրդի ոչ մի ուսումնարան չը տեսայ, մինչդեռ հայերը ամեն տեղ ուսումնարաններ ունեն: Ես բոլորը չը տեսայ, բայց մի քանիսին այցելեցի: Տեսայ նոյնպէս և թիւրքաց ուսումնարաններ, որտեղ երեխաները սովորում են գրել և կարդալ երգելով: Համեմատելով հայոց ուսումնարանները թիւրքաց կուշդիների հետ, ես գտնում եմ, որ առաջինները անհամեմատ բարձր են: Բացի այդ հայերը սովորելու մեծ ցանկութիւն ունեն, իսկ քիւրդերը ոչ:

Տրօտտըր, հեռանալով պատրիարքից, խոստացաւ նրան իր հետախուզութիւնների հետևանքները յայտնել անգլիական կառավարութեանը:

ԹՈՒՐՔԻԱ

—

Լուր կը տրուի մեզ թէ Ատաբազարէն և շրջականերէն բազմաթիւ Հայ-Բողոքական և քանի մը Լուսաւորչական ընտանիք գաւառին անապահով վիճակէն ստիպեալ, որ կըսուի թէ հետզհետէ կը ծանրանայ եղեր Պաթումէն նորանոր Իսլամ գաղթականաց գալստեամբ, որոշեր են Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգները գաղթել, և այս նպատակաւ իրենց կողմանէ քանի մը անձինք բանակցութեան մտեր են Նիւ-Եօրքի գաղթականաց ընկերութեան մը հետ, որպէս զի ծանրու ծախքը կանխաւ վճարուի իրենց: Նոյն ընկերութիւնն ասկէ առաջ ուրիշ Հայ ընտանեաց ալ Ամերիկա գաղթականութիւնը դիւրացնելու համար պէտք եղած միջոցները տուած էր: Այս առթիւ Ամերիկայի լրագիրք ոմանք հրատարակութիւններ ընելով, փափաք կը յայտնեն որ այժմ ալ դիւրութիւն տրուի Հայոց Ամերիկայ գաղթելու, որովհետև, կըսեն, Հայք խաղաղ և աշխատասէր են, և Ամերիկա անոնց և անոնք Ամերիկայի դիւրաւ կրնան յարմարիլ: Այս նկատմամբ մեր դիտողութիւններն առանձին յօդուածով պիտի յայտնեմք:

Կը լսեմք թէ Թարգմանեան Անտոն անուն վարդապետ, որ պապականութենէ Հայաստանեայց եկեղեցին եկած և իւր անկարգ վարմունքով յարգ չէր գտած ազգին առջև, ժամանակ մը Ռումանիոյ մէջ թափառելէ յետոյ, վերջերս Ֆօքշան քաղաքին մէջ եկեղեցականութիւնն ալ մէկդի թողլով Կալացի Իտալական թատրոնին մէջ դերասանութիւն ընել սկսեր է:

(Մասիս)

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԹԱԳՈՒՀՈՒ ԳԱՀԱԿԱՆ ՃԱՌԸ

—

Անգլիական թագուհու գահական ճառի մէջ ի միջի այլոց ասված է հետևեալը:

«Պարոններ, ուրախութեամբ վերջնում եմ ձեզանից ձեր աշխատանքների ծանրութիւնը: Օտար պետութիւններից ես անդադար խաղաղ տեղեկութիւններ եմ ստանում: Որովհետև Բ. Դուռը հրաժարվեցաւ կատարել իր վրա դրած պարտաւորութիւնը չերնօգօրիական սահմանները ուղղելու վերաբերութեամբ, գործը մի փոքր երկարացաւ և Բերլինի դաշնագիրը կատարելապէս իրագործված չէ: Դաշնագիրը ստորագրող պետութիւնները յայտնեցին Բ. Դրանը իրանց կարծիքները այն միջոցների վերաբերութեամբ, որոնք անհրաժեշտ են չերնօգօրիական հարցը վճռելու, Եւրոպական Թիւրքիայի վարչութիւնը կազմակերպելու և Հայաստանի մէջ գլխաւոր վերանորոգութիւնները մտցնելու համար: Ես յոյս ունեմ, որ մենք կը հասնենք նպատակին եւրոպական համաձայնութեան շնորհիւ, որ արևելեան հարցի վերաբերութեամբ մինչև այժմ պահպանվել է: Դրան նպաստել է նոյնպէս և այն ճնշումը, որ գործում են Բ. Դրան վրա Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւնները, որպէս զի կարողանան ստիպել Թիւրքաց կառավարութեանը գործադրել այն միջոցները, որոնք անհրաժեշտ են Արևելքի մէջ հանգստութիւն պահպանելու համար»:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները:

Ծովային ցոյց անելու համար եւրոպական նաւերի ներկայութիւնը Ռագուզայի մէջ բաւական է, որ Կ. Պօլսի մէջ անհրաժեշտ համարեն չերնօգօրիական հարցի խաղաղութեամբ վերջացնելը: Ռագուզայից եկած վերջին տեղեկութիւններից երևում է, որ Ռիզա փաշա սկսել է իրագործել իր յանձնարարութիւնը: Նրա զօրքերը գրաւեցին ալբանացիների թողած դիրքերը Դուլցինիոի շուրջը և և երբ այս վերջինները կամեցան նորից գրաւել իրանց թողած դիրքերը, Ռիզա-փաշայի զօրքերը ընդդիմացան և կռուի ժամանակ մի քանի ալբանացիներին սպանեցին: Թիւրքաց գործակատարը ուրիշ միջոցներ էլ է գործադրում: Նա հրաւիրեց իր մօտ Դուլցինիոի անուանի բնակիչներին, համոզում էր նրանց քաղաքը առանց կռուի չերնօգօրցիներին յանձնել, խոստանալով, որ սուլթանը իր սեփական միջոցներից կը վճարի այն բոլոր ծախսերը, որ արել են ալբանացիները քաղաքը ամրացնելու համար: Այս հանգամանքները ի նկատի ունենալով, պետութիւնները յետաձգեցին ծովային ցոյցը:

Լօնդօնից ստացված լուրերից երևում է, որ Թիւրքիան Չերնօգօրիային Դուլցինիոի նահանգը այնպէս չի յանձնի, ինչպէս պահանջում էին պետութիւնները:

«Polit. Corr гр.» լրագիրը հաղորդեց, որ իշխան Նիկոլայ հրաժարվել է Գրուդա և Դինօշից այն պայմանով, որ Բ. Դուռը մնացածը յանձնի Չերնօգօրիային խաղաղութեամբ և պաշտօնապէս: Այս լուրը պէտք է զգուշութեամբ ընդունել, մինչև որ նա հաստատվի ճիշտ աղբիւրներից: Հաւանական է միայն, որ չերնօգօրիական հարցը խաղաղութեամբ կը վերջանայ և միացեալ նաւատորմի ներկայութիւնը Թիւրքաց ջրերի մէջ աւելորդ կը լինի:

Կ. Պօլսի մէջ գոնեա յոյս ունեն, որ եթէ գործը այդպէս վերջանայ, ծովային ցոյցը անհրաժեշտ չի լինի: Այդ յոյսը չի կատարվի: Անգլիական թագուհու գահական ճառից պարզ երևում է, որ միայն պետութիւնների համաձայնութենից չէ սպասվում չերնօգօրիական հարցի լուծումը: Անգլիական կառավարութիւնը համոզված է, որ այդ համաձայնութիւնը պէտք է նպաստէ Բերլինի դաշնագրի անկատար մնացած բոլոր պայմանների իրագործմանը: Պետութիւնները այսպիսով ստիպված կը լինեն իրանց նաւատորմը թիւրքաց ջրերի մօտ պահել, որպէս զի ապացուցանեն, թէ իրանք պատրաստ են համաձայնութեամբ գործել:

Չերնօգօրիայի հարցը վերջացնելուց յետոյ պետութիւնները առաջ կը բերեն յունական խնդիրը: Միացեալ նաւատորմը Ռագուզայից կանցնի յունական ջրերը և կը մնայ այնտեղ մինչև Յունաստանը կը ստանայ իրան վիճակված նահանգները: Եթէ այս դէպքում էլ թիւրքաց կառավարութիւնը կը յետաձգէ գործը, պատճառ բերելով ալբանացիների ընդդիմադրութիւնը, միացեալ նաւատորմը կը մտնի թիւրքաց ջրերը և կօգնի յունական զօրքերին, որոնք արդէն պատրաստվում են գրաւել Յունաստանին վիճակված նահանգները: Այս բոլոր գործերի համար ժամանակ է հարկաւոր: Արագ ոչինչ չի կատարվի: Այնուամենայնիւ անկարելի է մտածել, որ չերնօգօրիական խնդրի խաղաղութեամբ վերջանալու պատճառով, պետութիւնները չեն խառնվի յոյն-թիւրքական վէճի մէջ:

«Միջազգային ընկերութեան» հեռագիրներից մէկը հաղորդեց, որ 9000 ալբանացիներ գրաւեցին Դուլցինիօ և որ Ռիզա-փաշա չընդդիմացաւ նրանց, որովհետև թիւրքաց կառավարութենից պատերազմելու հրաման էր ստացել: Սրանից երևում է, որ չերնօգօրիական հարցն էլ այն դրութեան մէջ չէ, որ կարողանայ խաղաղութեամբ վերջանալ և որ միացեալ նաւատորմի ներկայութիւնը Ռագուզայի մէջ դեռ ևս անհրաժեշտ է:

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Դավրէժ, 30 օգոստոսի

Հին-Նախիջևանից դուրս գալուցս յետոյ, իմ առաջին այցելած տեղն եղաւ Դաւրէժ, որ Ատրպատականի ամենագլխաւոր քաղաքն է: Ունի ընդարձակ և լաւ փառաւորութիւն, որը գլխաւորապէս հայերի և եւրոպացիների ձեռքն է: Այստեղ կայ մօտ 500 տուն հայ, որոց ամենի վիճակն էլ շատ լաւ է բաղդատելով ուրիշ տեղերի հետ: Ունեն երկու եկեղեցի, մին Ղլըտփայում, միւսն Ղալայում: Ունեն 4 ուսումնարան երկուսը տղայոց, երկուսն օրիորդաց: Աշակերտաց թիւը 230, իսկ օրիորդացը 49: Ուսումնարանները բաւական եկամուտ ունեն և կառավարվում են առանձին հոգաբարձութեան և մի տեսչի հսկողութեան ներքոյ: Պէտք է ասած, որ հոգաբարձութիւնը խիստ լաւ է հասկացել իր պարտաւորութիւնը, և որը չէ խնայած ամեն ջանք և աշխատանք ի գործ դընելու իր ուսումնարանները նախանձելի դրութեան մէջ պահպանելու համար: Ունեն մի ընթերցարան 1874 թւից հաստատված, ուր ստացվում են Կ. Պօլսից, Թիֆլիսից, և այլ տեղերից զանազան օգտակար գրեանք ու ազգային լրագիրներ: Ունեն մի թատրոնական դահլիճ, ուր երբեմնակի ներկայացումներ են տալիս: Այստեղ նշմարվում է փոքր ի շատէ կեանք. կայ երիտասարդութիւն, որը իր թարմ ուժերը միացրած գործում է անդուլ: Կայ և մի ամենապատուական քահանայ տէր Մեսրոպ Փափազեանց, որը շատ լաւ է հասկացել իր քահանայական բարձր կոչումը, և որը պարագլուխ է [illegible] գործող երիտասարդաց խմբին: Դավրէժի հասարակութիւնը տեղային թեմակալ սրբազան Մուշեղեանից խիստ բաւական է: Ժողովրդի համակրութիւնը ընդարձակ ասպարէզ է բաց անում սրբազանին ազատ գործելու, և ուսումնարանները բարեկարգելու: Մահմեդական հասարակութիւնը դժբաղդաբար դեռ մեծ մասամբ անհիրթ է:

Գ. Ս. Տ. Ադամեանց

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 6 սեպտեմբերի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 94 ր. 59 կ., երկրորդ 92 ր. 50 կ., երրորդ 93 ր. 50 կ., չորրորդ 92 ր. 50 կ., նեղքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 222 ր., երկրորդ 216 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 50 կ., երկրորդ 90 ր. 50 կ., երրորդ 90 ր. 50 կ., ոսկի 7 ր. 96 կ.: Ռուսաց 1 ռուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 24,56 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 210 մարկ, փարիզի վրա 260 ֆրանկ:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ